

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42-02(497.5Dubrovnik) "17/18"
Primljeno: 24.11.1999.

PJESNIČKA OSTAVŠTINA MARKA BRUEREVIĆA NA ČETIRI JEZIKA

SLAVICA STOJAN

SAŽETAK: Marko Bruerević (Marc Bruère Desrivaux), zanimljiva književna pojava i jedan od najznačajnijih pjesnika s kraja 18. stoljeća, dao je snažan doprinos plurilingvizmu u hrvatskoj književnosti. Unatoč tome, njegov je pjesnički opus, raznolik po sadržajima i pjesnikovim interesima, dobrim dijelom ostao u rukopisu, poglavito u onom dijelu koji je stvorio na talijanskom i latinskom jeziku, kao i prepjevi latinskih klasika i hrvatskih latinskih pjesnika na hrvatski jezik. Poznavajući pojedinosti života jedne specifične sredine kakva je bila dubrovačka, unosio je u svoje stihove na hrvatskom jeziku elemente jezične i kulturne tradicije. Nacionalno svjestan Francuz, ali saživljen s dubrovačkim mentalitetom, krajolikom i običajima, bio je najizrazitiji predstavnik hrvatske književnosti, hrvatskog jezika i otpora protiv duhovnog robovanja tuđim nacionalnim kulturama. Bruerevićeve književne ostavštine otkriva njegovu ljubav za hrvatski kulturni prostor, za ritam njegova pučkog života i usmenu književnost, za hrvatski jezik i književnu tradiciju stvaranu na hrvatskom i latinskom jeziku.

Marko Bruerević, kako se sam potpisivao, odnosno Marc Bruère Desrivaux, kako je bilo pravo ime ovom francuskom doseljeniku u Dubrovnik, jedan je od najznačajnijih pjesnika s kraja 18. stoljeća u hrvatskoj knji-

Slavica Stojan, viši je znanstveni suradnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik.

ževnosti.¹ Imajući na umu njegov doprinos plurilingvizmu u književnosti 18. stoljeća, o književnoj pojavi ovog zanimljivog pjesnika moglo bi se govoriti s različitim pozicija: imajući, primjerice, na umu višejezične rukopisne zbirke njegovih pjesama, o njegovoj traduktološkoj zauzetosti, o versifikaciji njegove poezije u odnosu na različite jezične medije kojima se služio, itd. Izvijestivši o njegovu pjesničkom stvaralaštvu kao kulturološkom fenomenu toga vremena, razmotrila bih pjesničku ostavštinu ovog u nas nedovoljno poznatog i malo proučavanog pjesnika, te ukazala na pojedine od njegovih preokupacija i književnih zasebnosti koje Bruerevića izdvajaju iz kruga njegovih pjesničkih suvremenika u Dubrovniku.

Francuz u pučkom Dubrovniku

Stigao je u Dubrovnik 1772. godine, kada je njegov otac René-Charles Bruère Desrivaux preuzeo u ovom gradu poslove francuskog generalnog konzula i otpravnik poslova.² Latinski pisac, prosvjetitelj i na stanoviti način rodonačelnik preporodne ideje u Dubrovniku Đuro Ferić (1739-1820) bio mu je prvim učiteljem. Stoljeće intenzivnog latinizma istodobno je i vrijeme u kojem sve više jača i zanimanje za hrvatski jezik, štoviše, upravo se više nego ikad ranije radi na proučavanju i njegovanju hrvatskog jezika i književnosti i javlja se tendencija protiv uporabe talijanskih riječi u narodnome govoru. Potaknuta je i ostvarena ideja o latinsko-talijansko-hrvatskom rječniku, koji je složio jedan Firentinac, propovjednik Ardelio della Bella s gramatikom "ilirskog" jezika, uputama za čitanje, pisanjem i naglašavanjem hrvatskih riječi, služeći se tiskanim i rukopisnim djelima hrvatskih pisaca i primjerima iz živog narodnog govora.³ Upravo u 18. stoljeću nastaju i mnogi prijepisi starijih hrvatskih pisaca Dubrovčana. Javlja se zanimanje za književnost pisanu hrvatskim jezikom, čak i pisaca koji su svoj književni opus

¹ *Poslaniza Marka Bruerevichja, pisana is Trawnika svomu Priateglju Andru Altesti u Dubrovnik*, autograf, R 3787, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (dalje: NSB); *Andrii Altestichju Marka Bruerevichja Piesan*, autograf, R 3767, NSB.

² Rudolf Maixner, »Interes francuske revolucionarne vlade za strane književnosti i Dubrovnik.« *Grada za povijest književnosti Hrvatske* 28 (1962): 377-387.

³ *Isusovac Ardelio Della Bella (1655-1737). Radovi međunarodnog znanstvenog simpozija, Split 1988*. Split - Zagreb: Crkva u svijetu - Obnovljeni život, 1990.

⁴ Petar Kolendić, »Grizićev izvještaj o dubrovačkim književnicima prvih godina 18. vijeka.« *Srd* 4/3 (1907): 730.

zaključili kao latinski pisci.⁴

Marko Bruerević, književno talentirani intelektualac francuskoga roda i izuzetno ponosan na svoju nacionalnu pripadnost, odrastao je u dubrovačkoj kulturnoj sredini obilježenoj stvaralaštvom posljednjih hrvatskih latinista, hrvatskim nacionalnim jezičnim duhom i talijanskim jezikom na kojem se odvijao školski program. Sukladno ovim povijesnim i biografskim činjenicama, stvarao je književno na 4 jezika: latinskom, francuskom, talijanskom i hrvatskom. Kao nacionalno svjestan Francuz, bio je najizrazitiji predstavnik hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika i otpora protiv duhovnog robovanja tuđim nacionalnim kulturama. Ovako se o tome izjašnjava u hrvatskoj pjesmi *Satira*:

*...jer svako do glasovita Pregata
slavne bi se slatko harvatske odreko starine?
Jer čupah od župskih do najponosne vladike
stidi se svak jezik slovinski čisto govorit?
Jedva smie u gradu kod načvih haljine peruč
popievku izustit godišnjica bez da riječim
već inostranim neg našim složena bude.⁵*

Bruerević smatra negativnom pojavom novosti iz inozemstva, pretežito Italije i Francuske, kojima se poglavito krajem 18. stoljeća izmijenio dotadašnji tijek života u Dubrovačkoj Republici, počevši od kulinarstva, odjevanja i frizura preko literature do arhitekture:

*Tudj običaj tako na starog nauka mjesto
kradom se uvlači; hod, život, haljina, način
jest priašni odbačen; i rodnog jezika stavnost...⁶*

Koliko je Bruerević bio saživiljen s dubrovačkim mentalitetom, krajo-likom i običajima najbolje svjedoče njegove pokladne pjesme na hrvatskom jeziku *Čupe*, *Spravljenice* i *Zvezdoznanci*, koje su ukorijenjene u hrvatsku književnopokladnu tradiciju u Dubrovniku, koju je iznjedrio društveni život onodobnog Dubrovnika i patrijarhalni odgoj mladeži, osobito ženske. Dokaz

⁵ Pjesma je prvi put objavljena u časopisu *Dubrovnik, cviet narodnog književstva* (priredio Orsat - Medo Pucić) 3 (1851): 55-57. Nije mi poznat rukopis iz kojega ju je donio prireditelj.

⁶ Ibid.

tome da su bile prihvaćene jest činjenica da su ova Bruerevićeva djela bila izvedena u Dubrovniku na poklade 1805. godine.⁷ No, ove su Bruerevićeve pjesme po nečemu ipak bitno drukčije od cjelokupne hrvatske i latinske pjesničke produkcije koja je stoljećima nastajala u Dubrovniku. Bruerević je prvi i jedini zapjevao o najnižoj, posve zanemarenoj (osim kad je bila riječ o rugalici) kategoriji dubrovačkog društva, o ženi iz puka, zapravo o najnižem rangu sluškinje koja se kolokvijalno zvala - *čupe*, prema raščupanoj i neurudnoj kosi tih djevojčica od kojih dvanaestak godina. Obično su te curetke plemići dovodili sa sela, iz obitelji svojih kmetova. Ova je činjenica u većini slučajeva pečatila njihovu daljnju sudbinu; bile su naime izložene pohoti starih plemića i nestašlucima njihovih pustopašnih sinova, te represiji gospođa (vladika). O tome Bruerević ovako pjeva:

*O plemići lipi i mladi
ako imate, jakno i lice
Blago srce, Boga radi,
Požalite nesrećnice,
izmrčene, gnusne bjene
jadne čupe, ucviljene....
...Je-da i samo neženjeni
momci hoće zakidivat
Neg još smiješno uzmamljeni
starci stanu dosmrdivat
da nas vazme gad i tuga
od njihova pusta ruga.
Na temu se još pristavi
da se u kući s nama nađe
hitri djetić i lukavi,
koj nas ludijeh draži i snađe,
i navodi na nesreće,
dokle izide nješto treće....*

Djetić (u prijevodu muški sluga) najčešće je bio spasonosno rješenje za neugodnu situaciju. Kad nije bilo takve potpore, sudbina maloljetne majke u otkrivenim je slučajevima predata u ruke kaznenih sudaca, dok je djetetova

⁷ O tome u »Pjesni Marka Bruerevichja.«, u: *Pjesnosbranje slovinsko*. Priredio Antun Kaznačić, Dubrovnik: Po Petru Franu Martecchini, 1839: 38.

bila još tragičnija. Grubo optužujući, ukazuje Bruerević i na ovu strašnu pojavu koja je u 18. stoljeću poprimila pošastne razmjere:

*S tog hmile općenim Pile narešene čedom
Stog nedjelje nie u pustoj godini danah
koga da neiznađe među stjenam mrtva djeteta.*⁸

Bruere se obraća čupama kao žrtvama, suosjeća s njima, govori s toplinom i razumijevanjem o svim nevoljama ovih nesretnica, a da je to činio doista iskreno ne treba sumnjati, jer se dva puta oženio ženom upravo iz ovoga staleža, prvi put Katom Odić katolkinjom iz okolice Travnika, koja je na užas njegova uglednoga oca Renea, visokog francuskog dužnosnika, sjedala na podu i jela prstima, a kad je poslije nekoliko godina ona umrla, oženio se Marom Kisić iz Župe dubrovačke.⁹

Tiskani stihovi

Ovih nekoliko odrednica čini uistinu specifičnim književni portret Marka Bruerevića. Njegov pjesnički opus raznolik je po svojim sadržajima i pjesnikovim interesima, iako je relativno rano napustio hrvatski kulturni prostor, a nedugo zatim i umro. Zasigurno je i zbog tih povijesnih okolnosti njegovo djelo ostalo nedovoljno poznato, tek manji dio njegovih pjesama objavljen, a većina relativno brojnih rukopisa njegovih pjesama raspršena po knjižnicama i arhivima ne samo u Hrvatskoj.

Prvu knjižicu stihova objavio je već 1789. godine (vjerojatno kao dvadesetpetogodišnjak). Bila je to prigodna pjesma u tercinama na talijanskom jeziku, posvećena vjenčanju mladog plemićkog para, oboje iz kuće Sorgo.¹⁰ Prve je hrvatske stihove objavio u prigodnoj zbirci pjesama dubrovačkih pjesnika 1802. godine.¹¹ Na 28. stranici te knjižice nalazi se i talijanski so-

⁸ »Satyra.« *Dubrovnik, cviet narodnog književstva* (priredio Orsat - Medo Pucić) 3 (1851): 55-57.

⁹ Aleksander Sapieha, *Podróże w krajach slowiańskich odbywane*. Novi Sad - Wrocław: Matica srpska - Ossolineum, 1983: 216-218.

¹⁰ Marc Rene Bruere D., *Per le faustissime nozze dell'egregio cavaliere conte Nicol Sorgo colla ornatissima dama contessa Elena Sorgo*. Ragusa: Presso Andrea Trevisan, 1789.

¹¹ *Versi in morte di Georgio Detorres, dottore in filosofia e medicina*. Ragusa: Presso Antonio Martecchini, 1802.

net Bruerevićev pod naslovom *Parla il Sig Dottore Lorenzo Giromelli*. Ovome sonetu Bruère je u istoj knjižici pridodao jedan latinski epigram i vrlo emotivno složenu pjesmu pod naslovom *Rasgovorna pjesma gosparu Lovrijenzu Giromelli*, u kojoj ga tješi zbog prerane smrti njegova posinka, mladog dubrovačkog liječnika Đura Detorresa (Deturića). Ovim se izdanjem Bruerević, dakle, predstavio kao višejezični pjesnik.

Prigodnu knjižicu stihova propagandno-političke naravi objavio je Bruère na talijanskom jeziku u Dubrovniku 1811. godine.¹² Događaj koji je potaknuo pjesničko stvaranje Marka Bruèrea bio je rođenje francuskog prijestolonasljednika i cara i istodobno talijanskog kralja.

Sudjelovao je jednim latinskim epigramom u prigodnom izdanju posvećenom porincu najvećeg broda ikad izgrađenog u dubrovačkom brodogradilištu, koji se s prvog putovanja nije vratio u matičnu luku Gruž, potonuvši negdje u Malteškom zaljevu.¹³

Prigodnu zbirku stihova na latinskom jeziku objavio je Bruerević u Parizu 1821. godine (iste godine kad je i umro).¹⁴ Ona sadrži tri latinske ode upriličene uz rođenje novog francuskog prijestonasljednika, koje je sam potom prenio i u talijanske stihove.¹⁵

U Parizu je objavljen Bruerevićev francuski prijevod *Hasanaginice* 1826. godine, u knjizi François-Charles Hugues Laurent Pouquevillea *Voyage dans la Grece*.¹⁶

Poslije Bruèreove smrti njegov mlađi suvremenik Antun Kaznačić objavio je 1839. godine, uz I. Đurđevićeva *Marunka* i S. Đurđevićevu *Dervišatu*, Bruerevićeve pjesme *Čupe*, *Spravljenice* i *Zvjezdoznanci*.¹⁷

¹² *Per la nascita del re di Roma*. Ragusa: Presso Antonio Martecchini, 1811.

¹³ *Nave ragusea distinta col nome del celebre antico matematico Marino Ghetaldi. Componimenti Latini, Italiani ed Illirici*. Italia, 1819.

¹⁴ *In faustis natalibus ac sollemnibus sacri baptismatis caeremoniis a Deo Galliae dati optatissimi principis Henrici Burdigalae ducis carmina*. Lutetiae Parisiorum: Typis J. G. Dentu, 1821.

¹⁵ *Versione di tre Odi latine del cavalier Marco Bruère Desrivaux, composte in occasione delle solennità del sacro battesimo di sua altezza il real principe Enrico duca di Bordeaux, tradotte dallo stesso autore ad uso di sua altezza reale Carolina Ferdinanda Luigia duchesa di Berry*. Parigi: Presso A. Béraud, 1821.

¹⁶ Rudolf Maixner, »Bruerevićev francuski prijevod *Hasanaginice*.« *Grada za povijest književnosti hrvatske* 28 (1962): 389-397.

¹⁷ *Pjesnosbranje slovinsko*. Ragusa: F. P. Martecchini, 1839.

Orsat Pucić objavio je u časopisu *Dubrovnik, cviet narodnog književstva* pjesme Marka Bruera na hrvatskom jeziku, najviše poslanica i kolendi (iz vlastite zbirke rukopisa). Pjesma *Satira*, koja ostavlja dojam prijevoda latinske pjesme u heksametru, ironizira pomodnost i odbacivanje nacionalnog jezika i narodnih običaja.¹⁸

U *Dubrovniku, zabavniku narodne štionice* 1868. godine, I. A. Kaznačić objavio je u »Kiti šaljivo-satiričnih pjesama« *Pjesmu za ušikati dijete*, za koju nije bio siguran je li Bruerovićeve ili Zlatarićeve, te maskeratu *Zvezdoznanci*. Poetski svijet *Pjesme za ušikati dijete* iskazuje se ovdje kao Bruerevićev, ne samo po obilju turcizama, koji lako otkriju Bruèrea, već i u pogledu pjesničkoga motiva. U pjesmi je, naime, na bruerevićevski način izgrađen odnos žene iz puka prema gospodaru preko dojilje koja pjesmom uspavljuje muško čedo - mladoga plemića kojeg naziva gospodarem cijeloga svijeta, dok je Zlatarićev pjesnički svijet bio je usmjeren na drukčije sadržaje:

*Ninaj svijeta gospodaru
ninaj carski poklisaru...¹⁹*

U *Slovincu* 1878. izišla je Bruerevićeve kolenda posvećena Antunu Kaznačiću i dramski šaljivi tekst *Vjera iznenada*.²⁰

U ediciji 5 stoljeća hrvatske književnosti objavljene su, uz 11 hrvatskih pjesama Marka Bruèrea,²¹ i tri njegove latinske ode: *Breni laudes*, *Ad pacem* i *Ad Georgium Ferrichium*.²²

Nedavno sam objavila dvije talijanske poslanice Bruerevićeve: Gosparu

¹⁸ *Dubrovnik, cviet narodnog književstva* 3 (1851): 19-58.

¹⁹ *Dubrovnik, zabavnik narodne štionice* 2 (1868): 102-104.

²⁰ »Vjera iznenada.« *Slovinac* 1/11 (1878): 105-108, 117-119, 134-136, 150-152, 166-167, 182-183.; Bruerevićeve kolenda Antunu Kaznačiću objavljena je bez naslova u časopisu *Slovinac* 1/13 (1878): 144.

²¹ *Zbornik stihova i proze 18. stoljeća*. Pet stoljeća hrvatske književnosti sv. 19, priredio Rafo Bogišić. Zagreb: Matica hrvatska, Zora, 1973: 283-321.

²² *Hrvatski latinisti II*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 3, priredio Vladimir Vratović. Zagreb: Matica hrvatska, Zora, 1970: 877-893.

Juniju Restiću, knezu otoka Lopuda šaljiva pjesma²³ i Mariji Giorgi Bona,²⁴ u hrvatskom prijevodu Mihaele Vekarić.

Rukopisna ostavština

Bruerevićeva rukopisna ostavština nalazi se u sljedećim arhivskim zbirka-

kama:
U Čulićevoj zbirci rukopisa Arhiva Male braće u Dubrovniku nekoliko je latinskih pjesama Marka Bruerevića.²⁵

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nalazi se pet različitih rukopisa Bruerevićeve poezije s poslasticama i pokladnim pjesmama, autografijama pjesnika, te u prijepisu Klementa Rajčevića.²⁶

U Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku nalazi se 7 Bruereovih rukopisa pjesama i pjesničkih prijevoda s latinskoga.²⁷

Bruerevićev rukopis pjesničkih prijevoda s latinskoga *Volgarizzamento di varie poesie*, pisan rukom samog autora, nalazio se u knjižnici Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, ali je nestao.²⁸

Rukopis Bruerevićevih pjesama iz zbirke Pavlović-Gracić, Državnoga arhiva u Dubrovniku, pod naslovom *Raccolta di poetici componimenti in lingue diverse* sadrži 33 pjesme na talijanskom jeziku, 18 na latinskom, a pod naslovom *Pjesni i začinke* zapisano je 9 pjesama na hrvatskom jeziku. Ima i prijevoda s francuskog na hrvatski jezik (po svemu sudeći Bruere-

²³ Slavica Stojan, »Lopud u poeziji Francuza i hrvatskog pjesnika Marka (Bruera) Bruerevića.« *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 6 (1997): 20-23.

²⁴ Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996: 60-64.

²⁵ To su: Ode posvećene Đuru Feriću *Ad Georgium Ferrichium Musis acque ac mihi delectissimum virum* i Juniju Restiju *Iunium Resti, Musicae artis abtrectatoerem*, epitaf Juniju Restiju (i prijevod na talijanski jezik), elegije u smrt Benedikta Staya, Petra Aletija i Đura Ferića.

²⁶ R 3843 NSB, autografija pjesama *Čupe, Spravljenice* i *Zvezdoznanci* poklon je Antuna Kaznačića, priređivača Bruerevićeve poezije Ljudevitu Gaju.

²⁷ Uz Bruerevićeve hrvatske pjesme, tu su i njegovi hrvatski prepjevi Horacija (rpk. 331), te Katula, Propercija i Ovidija (rpk. 141). Vidi: Stjepan Kastropil, *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*. Zagreb: JAZU, 1954.

²⁸ Miroslav Pantić, »Rukopisi negdašnje biblioteke Bizaro u Historijskom institutu u Dubrovniku.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 8-9 (1962): 585-586.

višećih vlastitih pjesama na francuskom jeziku) *Tomačenja iz Franceskoga jezika*. Isti rukopis sadrži pored toga 7 Bruerevićevih prijevoda latinskih pjesama na hrvatski, te 15 njegovih prepjeva pjesama različitih domaćih autora s talijanskog jezika na hrvatski jezik.²⁹

U Rešetarovoj zbirci rukopisa, smještenoj u Pragu (Statni knihovna), nalazi se i pjesnička zbirka Marka Bruèrea u prijepisu Marka Marinovića iz 1833. godine pod naslovom *Poesie Illiriche, Latine ed Italiane*.³⁰

Godine 1996. izvijestila sam o dotad nespomenutoj rukopisnoj zbirci Bruerevićevih 60 pjesama, od kojih je većina na talijanskom jeziku (*ex bibliotheca Kaznačić*) u Arhivu HAZU.³¹ Ona sadrži ponajviše soneta (*sonetto satirico*), stihova koje je naslovio *poemetto* (*poemetto tragico, eroicomico*), *canzonetta* (*canzonetta cantabile*), *arietta* (*arietta per musica*), nekoliko vrlo dugih epistola, odnosno poslanica, sa više od stotinu, pa i više stotina stihova. Svoja pjesnička pisma, koja su redovito u stihovima, gdje kad bez strofa, no vrlo često u tercinama, odnosno u trostihu (koji se u hrvatskoj književnosti naziva još i trojak), Bruère naziva jednostavno poslanicom, pjesmom, iznimno razgovornom pjesmom, a najčešće, kad je u obliku trostiha odnosno trojaka, *capitolo*, vjerojatno po uzoru na Francesca Bernija, koji je bio ne samo čitan u Dubrovniku, već je nekolicina dubrovačkih pjesnika, Bruèreo-
vih suvremenika, nasljedovala njegovu pjesničku tradiciju, odnosno tradiciju duhovite arkadije bernesce koja je, kao što je u Italiji, zaživjela u 18. stoljeću i u Dubrovniku.³² Svaka od spomenutih poslanica, koje je naslovio dobrim prijateljima na hrvatskom ili talijanskom jeziku (prijatelju Altestiju poslao je, primjerice, poslanicu i na hrvatskom i na talijanskom jeziku), slikovito prikazuje uvjete pod kojima pjesnik živi i nudi pregršt osjećajnih momenata, iskrenih i krajnje osobnih. U njima se prepleću tzv. lagana i ozbiljna poezija, međusobno su protkani jedno s drugim šala i ozbiljnost. Prikazujući svoju često puta vrlo dramatičnu situaciju, pjesnik se sklon istodob-

²⁹ O tome vidi: Fedora Ferluga-Petronio, »Višejezični Bruerevićev rukopis *Raccolta di poetici componimenti in lingue diverse*.« *Dani hvarskog kazališta* 23 (1997): 211-223.

³⁰ O tome vidi: Oton Berkopec, *Rešetarova knihovna Ragusian*. Praha, 1967: 38.

³¹ Slavica Stojan, »Pjesničke poslanice Mārca Bruèrea Dubrovčanima.« *Dani hvarskog kazališta* 23 (1997): 223-235.

³² Stanislava Stojan, »Berneska poezija u Dubrovniku na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 31 (1993): 133-148; Ivica Martinović, »Stihovi Rajmunda Kunića o Ruderu Boškoviću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 34 (1996): 151-160.

no i našaliti s vrlo ozbiljnim trenucima vlastitoga života. I to je naslijedio od svog velikog učitelja Horacija.

Za Bruerevićeva latinska djela glavni su izvor rukopisi *Poesia Latina* i *Latina carmina* u trojezičnoj zbirci *Poetici componimenti in Italiano, Slavo e Latino* u Državnom arhivu u Dubrovniku,³³ kao i njegove latinske pjesme u Arhivu Male braće u Dubrovniku.³⁴ Kao latinski pjesnik, Bruerević je dao svoj doprinos latinističkom korpusu hrvatske književnosti 18. stoljeća. Iako je Bruerević za života stekao u Dubrovniku pjesničku slavu, ona ipak, to treba reći, nije nastala prema njegovim latinskim pjesničkim zaslugama, pa ga ni Urban Appendini nije odabrao u svoju antologiju latinskih pjesama iz 1811., iako je većina njegovih pjesničkih suvremenika u Dubrovniku našla u njoj mjesto.³⁵

Prijevodi

Bruerević je inače rado i prilično uspješno prenosio svoje pjesme iz jednog jezičnog medija u drugi. Prepjevao je na hrvatski jezik Horacija, Katula, Propercija i Ovidija.³⁶ Prepjevavao je s latinskog svoje suvremenike na hrvatski jezik, pa čak i vlastite latinske stihove na talijanski i na hrvatski jezik. Tako je na pr. kao čestitku Đonu Restiju, kad je 1802. ponovno izabran za kneza, spjevao latinsku odu i preveo je na talijanski.³⁷

Osim što je autor jednog od 17 prijevoda *Hasanaginice* na francuski jezik, Marc Bruère je inače malo pisao na vlastitom jeziku. Pisana izvješća Marka Bruerevića francuskoj obavještajnoj službi pokazuju, međutim, da je on ne samo dobro poznao francuski jezik (iako je kao malo dijete došao u

³³ Zbirka Pavlović-Gracić, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD), ser. 36, sv. 41, str. 61-68, i 119-136.

³⁴ Rkp. pod br. 180 Male braće *Ad Georgium Ferrichium Ode*, na str. 158-160.

³⁵ Urbani Appendini, *Carmina*. Ragusii: Typis Martecchinianis, 1811.

³⁶ Vladimir Vratović, »Nekoliko Bruerevićevih prijevoda iz Horacija.« *Živa Antika* 4/2 (1954): 269-277; Veljko Gortan, »Posljednji hrvatski latinisti iz Dubrovnika.« *Živa Antika* 22/1 (1971): 325-334; Vladimir Vratović, »Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća.« *Rad JAZU* 357 (1971): 275-352; Vladimir Vratović, »O recepciji Horacija u hrvatskih latinista.« *Forum* 14/9 (1975): 529-534; Željko Puratić, »Neki prepjevi i preradbe Ovidijevih pjesama u hrvatskoj književnosti.« *Živa Antika* 22 (1972): 231-234.

³⁷ *Raccolta di poetici componimenti in lingue diverse*. Rukopisna ostavština Pavlović-Gracić, DAD, ser. 36, sv. 41.

Dubrovnik), već da je savršeno vladao diplomatskim stilom kakvim su se služili francuski agenti na Levantu.³⁸ Prigodne pjesmice i poslanice radije je pisao na talijanskom, hrvatskom ili latinskom jeziku, a vrlo rijetko na francuskom. Istina, neke je pjesme, prema vlastitim zapisima, pisao “na francuski način”. Tako je uz tal. pjesmu *Idilio* iz rukopisne zbirke HAZU zapisao *imitazione dal Francese* iz 1793. godine. Čak se i predstavniku vlastitoga naroda obratio pjesničkom poslanicom na talijanskom jeziku, pa mu kaže:

Marko Bruère, Al Signor David Console di Francia a Trawnik in Bossina, sopra l'imperfezione d'un Telescopo stato mandato, quasi fosse un capo d'opera in regalo al Passa d'Albania in Scutari, ove l'autore era Console di Francia.

Capitolo

*Riverito collega osservandissimo,
Che avete un nome Ebreo, benchè Cristiano,
Anzi Agente del sire Cristianissimo.
Susar vi piaccia, e non vi paja strano
Se non vi scrivo in prosa, come s'usa,
Ne in Francese, ma in verso Italiano.*³⁹

Četiri jezika

Istaknuto mjesto na pjesničkom Parnasu hrvatske književnosti 18. stoljeća zaslužuje Bruerević upravo svojim opusom na hrvatskom jeziku. Njega čine pokladne pjesme, poslanice i kolende namijenjene dubrovačkim prijateljima. Ovako se s puno topline i ljubavi obratio *Mari Bruerevici, svojoj ženi*, bivšoj čupi:

*Mara zlato, dušo Mara,
Al je ljubav, al pomama!
Koja li je pasja para
Ka se ovako ruga s nama?*⁴⁰

³⁸ R. Maixner, »Bruerovićeve francuski prijevodi *Hasanaginice*.«: 396.

³⁹ *Rukopisna zbirka Pavlović-Gracić*, DAD, ser. 36, sv. 41, str. 25.

⁴⁰ *Dubrovnik, cviet narodnog književstva* 3 (1851): 38.

Stihovima iskazuje duboku čuvstvenu povezanost sa ženom Hrvaticom koja mu je silno nedostajala za službenog boravka u Parizu, za koje je vrijeme bio odijeljen od nje budući da je ona ostala u Dubrovniku. Poslije nježne ljubavne izjave uslijedila je psovka s dubrovačke ulice, česta inače među pripadnicima najnižeg društvenog staleža, za koju se inače išlo u zatvor i plaćala kazna od nekoliko perpera - *pasja para*. Mara ju je očito unijela u obiteljsku svakodnevicu, a Bruerević dobro iskoristio zbog rime, neopтереćen njezinom semantikom.

Hrvatske pjesme Marka Bruerevića oslonjene su versifikacijski na hrvatsku književnu tradiciju u Dubrovniku, a njegovao je i deseterac, podražavajući stilom i jezikom u velikoj mjeri stih narodne pjesme, s tipičnim formulama usmene poezije.

*Plemenitu Gosp. Antunu Lukšinu Sorgo čim se
spravljaše na put Pjesan*⁴¹

*Da mi je znati Ante prijatelju,
Koje tebi sile i nevolje,
Omraziše toli rodnu zemlju
Da po svitu ideš tražit bolje?
Znaj da svjesno ni korisno nije
Bolje ištuć dobro ostaviti
A na svrhu gdjeno je bolje gdi je
Ner sred roda svoga može biti?...*

Bruerevića su držali za najboljeg hrvatskog pjesnika posebne vrste pjesme prigodnice zvane kolenda. Kolende su inače pjesme čestitanja povezane uz blagdane sv. Martina, Božića, Nove godine i Vodokršta, s podrugljivim ali i satiričkim nagnućem, pa stoga prelaze okvire obične prigodničarske pjesme. Obično su se pjevale kad bi cijelo društvo u čestitarskoj atmosferi posjetilo prijatelja na čiji je račun kolenda i bila upućena. Bruerević je, dobro poznavajući pojedinosti života jedne specifične sredine kakva je bila dubrovačka, unosio u svoje stihove ne samo elemente jezične i kulturne tradicije i narodne frazeologije domaće dubrovačke sredine, već i talijanskog jezika, što je na osobit način pridonosilo duhovitosti njegova pjesničkog izričaja:

⁴¹ *Rukopisna zbirka Pavlović-Gracić*, DAD, ser. 36, sv. 41, str. 94; *Dubrovnik, cviet narodnog književstva* 3 (1851): 45.

*Nu zahvali verlo Bogu,
Što te iščešljat sam ne mogu
Kako se ono lijepo čini,
Kad se skupe Tintilini.⁴²
Er daleče tisuć milja
Od mene je ma fratiglia
I nije mi Giva Stelle⁴³
Che sapeva le piu belle.⁴⁴*

Istome prijatelju pjevao je služeći se i talijanskim stihovima:

*Al Sig. Conte Antonio di Sorgo
Essendo egli di guardia al castel S. Lorenzo canzonetta⁴⁵*

*Antonio a fior di quanti
Giovani furo o sono
Pi vaghi e pi brillanti
Ecco ti reco un dono;
Dono ch'a me commesso
Fu come a fido messo.*

Antunu Sorgu posvetio je i jednu od rijetkih pjesama na francuskom jeziku, u kojoj spominje još jednog dobrog prijatelja iz razdoblja dječastva i mladosti u Dubrovniku, Nika Pucića Sorga:

⁴² Tintilini su prema domaćoj predaji duhovi djece nekrštenjaka, uvijek spremni na zakirkivanja i sitne pakosti.

⁴³ Bruerevićev suvremenik iz Dubrovnika, upravitelj karantene Lazareti.

⁴⁴ Ovu je kolendu spjevao prijatelju Antunu Sorgu u Parizu 1820. uoči Božića u: *Zbornik stihova i proze 18. stoljeća* Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 19. ur. Rafo Bogišić. Zagreb: Matice hrvatska - Zora, 1973: 309-311.

⁴⁵ Pjesma se nalazi u rukopisnoj zbirci Bruerevićeve poezije *Rime di Marco Bruère Desrivaux*, Arhivu HAZU, IV A 68, str. 185-187.

Antoine de Sorgo
Mon très gracieux ami:
Et toi aussi Nico
Soyons tous trois unis
A dire Nico tout court,
Je veux dire par là,
Ce cavalier de cour
*Le jeune Nico-Pozza...*⁴⁶

Bruerevićeva pjesnička ostavština pokazuje ovog nacionalno svjesnog Francuza s duboko ukorijenjenim osjećajem i ljubavlju za hrvatski kulturni prostor, za ritam njegova pučkog života, za njegov jezik i književnu tradiciju, kao izrazitog i istaknutog predstavnika višejezičnosti u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Vlastiti nacionalni jezik imao je u pjesničkom iskazivanju Marka Bruerevića manje važnu ulogu u odnosu na ostala tri jezična medija njegova pjesničkog stvaralaštva. Talijanskim jezikom složio je različite vrste pjesama: soneta, kancona i pjesničkih poslanica, nasljedujući pjesničku tradiciju Francesca Bernija. I suvremenici su davali prednost njegovim hrvatskim stihovima pred latinskim, općenito ga smatrajući ponajboljim hrvatskim pjesnikom toga doba. Višejezično pjesničko stvaralaštvo karakteristično je i za druge pjesnike, Bruerevićeve suvremenike. Iznimno je, međutim, kod Bruèrea, da se on kao pripadnik jednog velikog naroda s velikom književnošću, ne samo posvetio književnom stvaranju na jeziku jednog malog naroda, već je svoja najbolja pjesnička ostvarenja napisao upravo na hrvatskome jeziku.

⁴⁶ Žarko Muljačić, »Nouvelles Données concernant Marc Bruère-Desrivaux.« *Annales de l'Institut Français de Zagreb* 2-3 (1953-1954): 195-198.

THE LITERARY HERITAGE OF MARKO BRUEREVIĆ IN FOUR LANGUAGES

SLAVICA STOJAN

Summary

Marko Bruerević, or Marc Bruère Desrivaux, an interesting figure and one of the most outstanding poets of the close of the eighteenth century, contributed substantially to the development of plurilingualism in Croatian literature. Contrarily, most of his poetic work, diverse in themes and poetic interests, is still in manuscript. This particularly concerns his works in Latin and Italian, as well as his verse translations of the Latin classics and the Croatian Latinists into Croatian.

Being well acquainted with the details of the Dubrovnik milieu, his Croatian verse contains the elements of both literary and cultural tradition. Although French, Bruerević completely accustomed himself to Dubrovnik's local way of life and customs, becoming the most characteristic exponent of Croatian literature and the Croatian in the struggle against the domination of foreign national cultures. Bruerević's literary production reveals his affection for the Croatian language, and Croatia's literary heritage in Croatian and Latin.